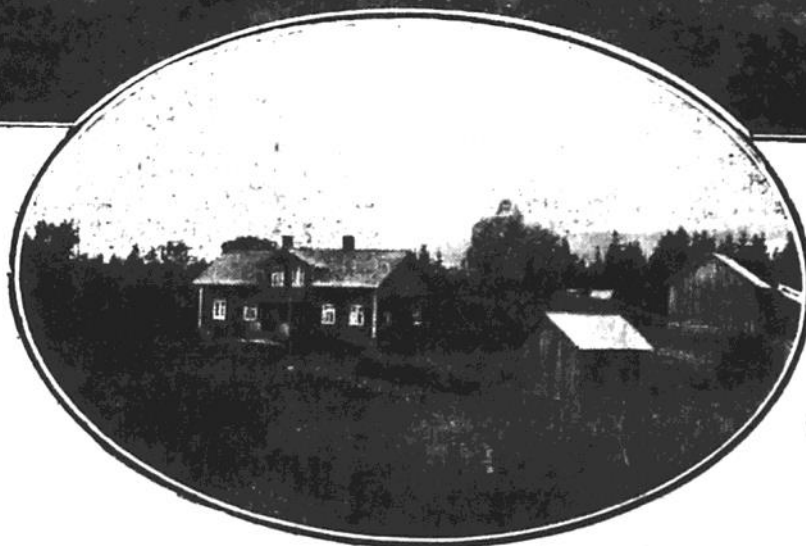

Där Nol i Gränsjön i Gunnarskog.

Gården byggdes på 1790-talet av stam-
fadern till den nuvarande
släkten.

Övre bilden: Gränsjön
från Solbergaliden.

Nedre bilden: Där nol
i Gränsjön, stugan med
uthusen

"Det är just inte närgårds till Änne-
lidesättre,
och den väg som för dit blev ej gjord
för de lata,
en får gno uppåt fjäll, en får kliva

och klättra,
en får skutta på myrarnas torv som
en skata,
men om äntligen fram en har nått
har en ut för vägen en gått."

Dessa ord av Oscar Stjerne föllom mig osökt i hägen, när jag efter en äventyrlig färd med buss, bil och cykel slutligen till fots genom väldiga skogar, där vägen till slut består endast av ett par hjulspår, som slingra sig mellan mossiga grannar och över sanka myrmarker, trädde ut på rödningen vid Gränsjön, där det lilla hemmanet med samma namn ligger. Den avrundade odlingsplatsen med sina små åkerlappar är inbäddad i en vegetation, som försätter en i fullkomlig häpnad. Här uppe, på 280 meters höjd över havet, växer eken och ett 20-tal andra lövträd, däribland lönn, lind, kastanj, lärkträd, alder, pil, tjursbast och hassel. Nästan gömd i grönskan står Anders Danielssons stuga, på vars veranda vi låg oss ned i en soffa, — som är ett fullständigt "naturens under" bestående av 7 upprättstående och 3 liggande, hopväxta grenar av björk — och vila efter den ansträngande färd.

Huset är en "långstuga" i en våning, bibehållen sådan den byggdes på 1790-talet av stamfadern till den nuvarande släkten, Anders Persson, som tillbytte sig gården den 28 maj 1788 av sin svåger Lars Olofsson och gav 266 riksd. 32 skillingar, en del bräder och några skeppund näver i mellangift. Taket, som först var av näver lagd på "sull" (samla runda stänger) och täckt med småsten, som höll fast nävern, är nu omlagt och täckt med stickor. Frontespisen har tillbyggts av nuvarande ägaren.

Anders Persson var född i Treskog 1740 och gift med Britta Olofsdotter, född 1761 i Gränsjön. Om hon och hennes bror, som sålde sin andel i gården, voro avkomlingar av dem,

som ägde Gränsjön, när norrmännen under Gyldenlöwekriget 1675 brände och ödelade detta hemman, vet man inte, men det förefaller troligt, då dessa voro av svensksläkt och säkert befründade med folket i Bortan och Helgeboda, eftersom dessa hemmans ägare vid fiendens ankomst förde sin boskap till Gränsjön, såsom där varande i säkrare förvar än på deras egna gårdar. Fienderna listade emellertid ut var boskapen fanns, smögo sig förbi gränsposterna och kommo till Gränsjön, där de gjorde sig ett glatt gästbud och togo med sig allt de kunde komma över av mat och kläder samt dessutom 140 stycken stor boskap, (7 tjog fullvuxne Naut) vilket bestyrkes av Jösse Härads Dombok för 1678. Enligt sägen, skulle vid detta tillfälle, en brännvinspanna fylld med pengar och andra värden, ha nedsänkts i Gränsjön, men aldrig återfunnits. Gränsjön skulle sedan ha legat öde och tagits till utbruk under Treskog, en uppgift, som dock torde vara oriktig vad tidpunkten beträffar.

Innan det nuvarande boningshuset byggdes, bodde ägarna i en mindre stuga, vars murtomt ännu finns kvar. Den synes ha innehållit endast ett rum och kök, och man förstår att fattigdomen efter norrmännens brandskattning gjorde ett större bygge omöjligt. Något söder därom påträffar man ännu en byggnadstomt, som av allt ett döma varit den, norrmännen bränt. Den har två murröser, varför byggnaden synes ha varit en rökstuga med klave och senare tillbyggd svensketuga med öppen spis. Huset har förstörts av eld, och i brandtomten har man funnit smält glas och rester av järnföremål,

Daniel Andersson med barn och barnbarn.

varav framgår att ägarna varit rätt förmögna.

Tydliga bevis finnas på att stället varit finnhemman men övergivits av finnarna. Därtill kan finnas två förklaringar. Antingen ha de fått hemmanet skattelagt och inte kunnat betala skatten utan nödgats övergiva det, varför det blivit liggande som skattvrak och annekterats av Treskog, eller också har dessa innebyggare hört till de finnar som icke förställt skaffa sig "fasta" och därför blivit drivna från sina torp. Tidigare voro ej finnarna så angelägna att anmäla sig och sina torp för överheten. De fruktade övergrepp och tyngande utlagor. Här uppe i vilda skogen kunde de leva sitt eget fria och undångömliga liv. Okunniga i svenska språket, hade de kanske ej reda på hur saken förhöll sig. De visste att enligt hertig Carls förordning av 1582, skulle den "som upptog, röjde och bebyggde ödemarker i Värmland, efter 6 års frihet, få everdiligen behålla dem utan utlagor". När sedan Gustaf Adolf, som behövde pengar för sitt tyska krig, genom kungl. brev av den 21

april 1629, bestämde, "att Värmlands bönder skulle efter behag få lösa sina hemman till skatte", gick detta väst ut över finnarna, vilkas skogstorp ej skulle upptagas till mindre än en fjärdedels hemman, för vilket de ofta ej kunde utgöra skatt.

När bonden fick sin egendom friköpt, betraktade han finnen som inkräktare på sin skog, och klagomål framkommo över finnarnas skadliga svedjande på åtskilliga bohlbyars skogar. Följden blev en förordning av den 22 mars 1647, vari det heter: "Finner lagman, häradshövding eller nämnd, att deras (finnarnas) byggande befunnos land och bergsbruk till skada, så skulle deras torp nedrivas, sveder och såd tagas ifrån dem, och om de inte sedan ville avflytta, skulle de själva fängslas, husen uppbrännas, och allt vad de ägde, gå till treskiftes". Denna omänskliga stadga förnyades 1664 med det tillägget: "att om bonde låter en finne, sig till förfång bygga och bo på sin skog, böte han första gången 40 Daler Silvermynt, och varde andra gången hängd."

Man förstår av detta vilken svår ställning finnarna kommo att inta gent emot sina ofta mindre välsinnade svenska grannar. Dock säger Fernow sig ej veta, att domen i sin högsta stränghet utövades mer än vid Bogen i Gunnarskog och vid Uddeholm, där brukspatron Carlström ansåg att finnarna bodde honom för nära. Emellertid uppgives att 200 finnar drevos från sina torp på grund av dessa förordningar. År 1661 säges Gränsjön en tid legat nere och öde, möjligen på grund av dessa förordningar.

Lämningarna efter finnbebyggelsen synes emellertid överallt i skogen omkring Gränsjön i form av runda odlingsröser från de brännfläckar, vari man sått sin svedjeråg och sina rovor, älggropar och murröser och rätt väl bibehållna ugnar efter deras torkhus, vari man torkade och tröskade sin råg. Dessa torkhus bestodo av en rektangulär byggnad med den täckta ugnen i mitten och ett glest golv av runda slänor. Rågen torkades så på ugnen och tröskades på golvet, varvid kornen föll igenom och kunde uppsamlas på det förut rensopade golvet. Svedjerågen eller röträgen skars sent på hösten och stackades för att köras hem på vinterföre. Den var ovanligt givande och som ett bevis härpå anförde nuvarande ägaren att han, då han på 80-talet sådde ut 20 liter på ett svedjeland, fick 96 snes, vilket är dubbelt mot vad råg ger.

Det sista stora svedjefallet i västra Värmland högs så sent som för 75 år sedan, då Treskog, Trehörningen och Lövnäs hemman högs från var sitt håll. Om man vid fällningen lade träden åt ett håll, brann allt opp, men lades de i kore, så kunde de grövsta

stammarna bli kvar och användas till kolning. Vid detta tillfälle berättas att Anders Mattason i Treskog, far till riksdagsman Magnus Mattsson, sådde ut två tunnor råg medan det knattrade i kolen. Bästa resultatet erhöles nämligen, om man sådde medan askan ännu var varm. Nedmyllningen skedde medelst långa störrar, försedda med inslagna spikar. Rågen skars sedan med handkära, och man förstår att det var mycket arbete. Svedjerågen räddade dock ofta dessa skogsbebyggare undan hungernöden.

Storviltet torde i början av finnbebyggelsen varit av stor betydelse. Om finnarnas björnjakter ha vi liffulla skildringar i Gust. Schröders berättelser, och älgen var en värdefull tillökning i köttförrådet ända tills in på 1700-talet, då den ansågs så gott som utrotad. Älggropar finnas i västra änden av Gränsjön, där älgarne hade sina stråk. De bestodo av djupa gropar klädda med på lut stående glatta stammar, som gingo tillsammans i botten. När älgen föll i en sådan grop kilades benen tillsammans under honom, så att han ej kunde röra sig. Naturligtvis voro groparne täckta med ett tak av ris och smala grenar. Till groparna ledde långa stängsel, som gingo i sigsag, förmodligen för att förvilla älgen.

De första kända namnen från Gränsjön äro: Mickel i Gränsjön, född 1592 och död 25 mars 1692, alltså 100 år gammal, samt "Nils Pofos", född 1638 och död 1698. Söder om den nuvarande bostaden, "Der Nohl" i Gränsjön, visas på en hustomt, där profossen skulle ha bott. Man har svårt att förstå, varför denne rättstjänare och skarprättare, av vilka det väl ej fanns mer än en i vårt härad, skulle

bo så långt bort från tingaställena, men kanske Treskog, som skulle hålla honom med hus, skickade honom till Gränsjön, som nu låg öde, sedan finarna i slutet av 1650-talet fördrivits, till dess någon förslagen Treskoga- eller Bortabonde hunnit få egen "fasta" på det, och fått det i ordning till norrmännens våldsgästning 1678, då det andra gången lades öde. Min tro är att Gränsjön legat öde tre gånger och att det varit befolkat redan före digerdöden.

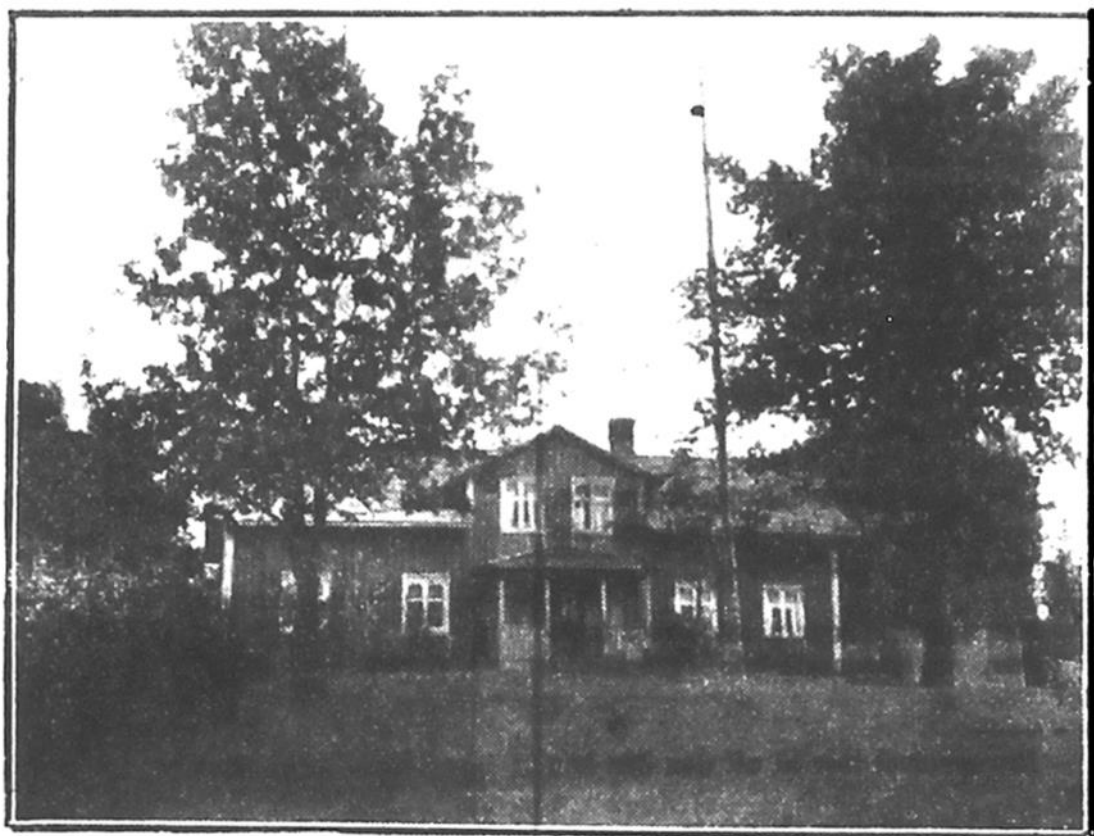
Att Gunnarskogs socken varit befolkad sedan hedenhös finnes många bevis på, bl. a. det fynd från stenåldern, som där gjorts. En kraftig avfolkning ägde rum genom digerdöden på 1350-talet, även om den ej varit så kraftig som Fernow efter en gammal sägen vill göra troligt, så att endast en dräng och en piga funnos kvar. Det finnes därför ingenting, som talar emot att även Gränsjön skulle varit befolkad före digerdöden. Vad som talar för saken är de gamla sägner, som till en plats norr om sjön, kallad Solbergsliden, fönlägger både en hednisk offerlund och en begravningsplats. Troligaast är dock att dessa sägner knyta sig till en senare bebyggelse, möjligen de allra första finnarnas, till vilka någon vinddriven munk efter reformationen kommit och hållit någon sorts gudstjänst samt begravt deras döda. Gunnarskog skulle haft en redkyrka redan före digerdöden, som stod öde en tid därefter och som under 1400-talet var offerkyrka, till vilken man från när och fjärran färdades och offrade för sina sjuka. "Härutav", säger Fernow, "och emedan här alltid bott väl behållna bönder, som tillika varit nitiska om sin gudstjänst, hava de förmodligen städse och rikligen underhållit munkar".

Ovan anförda teori om Solbergslidens offerlund och sägnernas uppkomst kan ju härigenom få ett visst stöd, och man behöver inte gå tillbaka till hedendomen och soldyrkan för att få en förklaring till namnet, vilket kan ha uppkommit av det naturliga skälet att solen över denna plats tömmer hela sin ljusflod.

Den dag då jag stod häruppe på höjden i strålände sol med milsvida nejder av vårt vackra Värmland inunder mig, lekte mig detta i tankarna. Böljande skogsåsar utbreda sig, den ena bortom den andra. I kikaren söker jag lokalisera dem: först Gunnarskogsbygden med glittrande sjöar och odlade fält, så Arvika och Ny socknar, där en mörk strimma anger Glavsfordens, Nysockensjöns och By-sjöns dalgångar, i väster Edabygden med By-sjön och utsikt in över Norge, längre i söder sticker Ränkesnipan upp sitt horn och där bortom ligger Ränken och Hugn och ännu längre bort Bodafjället, som med sina tre förgreningar delar Nordmarken genom Askesjön, Le och Lelången. Längst bort vid horisonten förtona höjderna vid Dalslandsgränsen.

Vi stiga ned från höjden på branta gården, utför vilka finnkvinnsfolken dragit både plog och harv, förbi väldiga odlingsräs, minnande om de första bebyggarnas möda. När jag stannar i Soundran vid ett av de största, säger min vägvisare: "Det har bott en väldig arfvelskarl här".

Men låtom oss återvända till släktgården: När Anders Persson dog 14 sept. 1809 efter att ha varit änkeman i 18 år, efterlämnade han fyra barn, av vilka den yngsta dottern Britta blev husmoder på gården. Hon var född 23 mars 1786 och gifte sig med Anders Jonsson, som var ett par år

"Der nol" i Gränsjön.

äldre. De blevo båda över 70 år och hade två söner: Anders och Daniel, vilken senare fick rida för rusthållet till fram mot 1800-talets slut. Det var en svår tid för innevånarna i det lilla hemmanet, som inte omfattar mer än 178 hektar, av vilket Daniel ägde 1/3 eller 1/12 av helt räknat. Det blev att skaffa sig förlag vid bruken mot leverans av kol och körstor. Bevarade motböcker visa att han varit en mycket försiktig man, som visserligen ibland stod på rest, men vars motböcker äro fria från de brännvinsuttag, som vid denna tid voro brukens billigaste betalningemedel för böndernas skogsegendomar. En bunt reverser, huvudsakligast med de gamla storhandlarna i Ärvika, vittna om en annan stor fara för bönderna vid denna tid. Dessa reverser voro omedelbart uppsägbara och kunde vid första ting indrivas. Räckte då ej den lösa egendomen till, tog man den fasta. Daniel Andersson var även försiktig vid denna handel. Spannmål, salt och sill voro de huvudsakligaste varorna,

och alla reverserna äro kvitterade. Daniel var gift med Marta Elofsdotter, född 18 dec. 1841. Hon var av Berga-
släkten och syster till Anders Elofsson på Nystuga. De hade flera barn, av vilka Anders Danielsson nu besitter släktgården.

Gården kallas "Der Nohl" i Gränsjön, men naturligtvis finnas fler delägare i hemmanet. På 1880-talet funnos här 9 hemmansägare, vilka enligt en förteckning bidrogo till klockarens lön med 8 tunnor råg och 11 tunnor havre.

Hemmanets litenhet kan förklaras av dess läge mellan fyra stora hemman, av vilka tre ha sina gränsrös på Lellholmen i Gränsjön. Det ser ut som om man i gamla tider med förkärlek valt holmar för anläggande av skiljeröser.

Att en plats, liggande så inne i skogen, ofta varit utsatt för rovdjurens påhållning är givet. Så visas ett par handskar av vargskinn, som ha följande historia. En vinter på 1850-talet, då vargarna voro särskilt närgångna,

hade Anders Jonsson lagt ut en dödad häst som åtel samt laddat en gammal bössa med hagel och järnskrot. På natten gick vargarna på åteln med resultat att skottet smäll av och dödade en varg samt sårade en annan. Den dödade vargen tog man skinnet av, som förvandlades i konfakter, men den sårade vargen hade hans kamrater åtit upp så att endast en del av skinnet och benen voro kvar. Av skinnet på denna gjorde då Anders Andersson, en bror till Daniel, handskar, vilka bevarats som ett minne från dessa vargatider. Råvarna voro så talrika på denna tid att de som oftast gingo in i husen. Så förpassade Daniel Andersson en mickel till de sälla jaktmarkerna inne i själva stugan.

En intressant ägen berättas från Solbergeliden, där en bostad finnes nere vid sjön. Matmodern där skulle någon gång på 1700-talet fått besök av en tomtgubbe, som bad henne följa med och hjälpa honom, för hans hustru var i barnsnöd. Du skall ej bli olönad, tillade han. Efter någon tvekan gick hon in på att följa med men måste förbinda sig att ej nämna Guds namn och ej vända sig om. När de kommo ut gick tomten till en stor

sten och där var en trappa ned till ett rum, där den lilla tomtkvinnan låg. Hustrun hjälpte henne, och allt gick bra. Till belöning fick hon en silversked.

Detta är den enda historia jag hört, som ger stöd åt uppfattningen att de gamla trodde att tomtarna levde familjeliv och födde barn. Jag har hört den från två olika håll i Gunnarskog.

Från Gränsjön finnas trenne utfartsvägar, ehuru ingen är användbar annat än för arbetsåkdon. En går åt Bortan, en åt Treskog och en ned till Kålstad. Man hoppas nu få någon hjälp att iordningställa åtminstone en av dem. Hur välbehövt detta är belyses därav, att när gamla Marta Elofsdotter dog förra året den 18 sept., måste kistan köras på träandringssläde (en släde med böjda träliester under medarna), då den skulle skakats för mycket av att köras på hjuldon.

Hur många byar är det som äro så vanlottade på väg i våra dagar? Här bör verkligen det allmänna giva ett kraftigt handtag. Det förtjänar verkligen dessa människor, som trots sin avskildhet hålla fast vid sina fäders torva och hellre ta en tarvlig näring ur egen teg än ligga andra till last.

Carl Erco.

Anm.: Enligt Anders Olssons i Gravås anteckningar är den på sidan 2 omnämnda Britta Olofsdotter född 1751 inte född i Gränsjön utan i Allstakan och dotter till Olof Olofsson.